

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ГАЛИЧИНИ (1867 – 1914 рр.)

Процеси сучасного національного державотворення неможливі без трансформації і становлення дослідження історичних подій в Україні у кількох аспектах: політико-правовому, національно-культурному й соціально-економічному. Теперішній стан і перспективи наукових студій вимагають теоретичного осмислення доленосних явищ на значних часових відрізках, пошуку та аргументації асоціативних рядів у тих процесах, яким притаманна фрагментарність і дискретність, вивчення конкретних явищ побутового, психологічного, релігійно-етичного порядку, що, в кінцевому підсумку, є рушіями й мотиваційними чинниками людської діяльності та самоорганізації. Загальна картина історичного процесу в Україні залишається неповною й обмеженою без урахування процесів етнопонаціонального й етноконфесійного розвитку етнічних спільнот, народностей і націй, зокрема у Галичині*. Завдяки географічному й цивілізаційному розташуванню, даний регіон є осередком культурного розмаїття та вартостей, які притаманні територіям порубіжжя різних цивілізаційних впливів. Численні внутрішні, суспільні, культурні й релігійні кордони витворювали своєрідну рецепцію інтенсивних та різнобічних міжетнічних зв'язків.

Оцінка ролі, функцій та масштабів розвитку міжнаціональних взаємин у Галичині у другій половині XIX – на початку XX століть, зокрема місця етнопонаціональних спільнот в загальноукраїнському та європейському контекстах, вимагає від дослідника значних зусиль, спрямованих на те, щоби відділити реальні факти від уже сформованих уявлень. Безумовно, картина минулого, такого, яким ми його бачимо, у більшості випадків складається під впливом наших сьогоденських уявлень, відносин і стереотипів. Адже реалії соціального й національного життя етносів, навіть у той час розглядалися сучасниками через призму стереотипів, в основі яких лежали певні політичні, ідеологічні та культурні постулати. Існував цілий спектр різних “образів” етнічних взаємин народів Австро-Угорщини в кожному конкретному випадку, причому взаємна їхня відповідність у різних поліетнічних регіонах простежувалася не завжди. І все ж, з'ясування різниці між реальністю і стереотипними уявленнями не тільки дозволяє глибше зрозуміти феномен етнопонаціональних спільнот досліджуваного регіону у контексті імперської етнополітики, але й проливає додаткове світло на загальну систему соціальних, політичних і громадянських цінностей, прийняту в галицькому суспільстві.

Проблема взаємозв'язку національного і соціального у Галичині в площині етнополітики Австро-Угорщини в 1867 – 1914 рр. на сьогодні залишається недостатньо

* Під австрійським пануванням (1772 – 1918 рр.) названа територія разом з частиною польських земель складала один коронний край і позначалася неправильним з історичної точки зору терміном “Східна Галичина”. У даній статті означення “Галичина” стосується східної частини коронного краю.

дослідженою. Окремі її аспекти знайшли насвітлення у працях істориків О. Реєнта, Ю. Терещенка, Я. Ісаєвича, М. Кугутяка, Я. Грицака, етнополітологів і державознавців Ю. Римаренка, О. Антонюка, О. Картунова, географів М. Дністрянського та Р.Лозинського, філолога І. Андрущенка. Особливе значення для опрацювання теми мають дослідження представників західної та української зарубіжної суспільно-політичної думки, – І. Лисяка-Рудницького, Н. Полонської-Василенко, Р.-П. Магочія, М. Шафовала, – в роботах яких аналізуються механізми міжнаціональних відносин у цьому регіоні та їх місце в європейській історії.

Для пізнання того, чим насправді були етнонаціональні спільноти в Галичині, яким чином вони були інтегровані у більш широку сферу класифікації національних культур Австро-Угорщини і, нарешті, якими були їхні значення й наслідки, авторові видається необхідним враховувати як уже усталені історіографічні традиції, так і відповідні кількісні та якісні показники сучасних досліджень. Зрозуміло, що полікультурний характер розвитку системи етнонаціональних спільнот у Галичині сер. XIX – поч. XX ст. визначали суспільно-політичні (активізація національного життя всіх етнічних спільнотей, законодавча і державна політика Австро-Угорщини щодо регіону стосовно забезпечення нормативно-правової бази системи міжетнічних взаємин) та економічні (поступальний розвиток капіталістичних відносин, модернізація виробництва, зміни у суспільному устрою) передумови. Нормативно-правова основа системи національностей краю визначалась офіційним законодавством, у підвалини якого були покладені демократичні принципи організації національного життя для представників різних етнічних спільнот монархії.

З'ясування цієї наукової проблеми матиме чимале теоретичне й практичне значення, адже стабільність етнополітичної системи забезпечує функціональна відповідність етнонаціональної та політичної структур України, причому не лише в загальнодержавному масштабі, але й на регіональному рівні, що, в свою чергу, робить актуальним саме історичний аналіз етнополітичної системи держави в хронологічно означений період на певній етнічній території.

Розвиток світової цивілізації завжди супроводжувався прагненням етносів-націй до національно-державного самовизначення, однією з форм якого були прагнення до національно-культурної автономії, політичної чи адміністративно-територіальної автономії, прагнення повної незалежності (сепаратизм), спроби приєднання до сусідніх, споріднених держав (ірредента)¹. Велике значення в осмисленні етнополітичних процесів, виявленні основних тенденцій, пріоритетів в етнополітиці, розгляді їх у динамічному розвитку, органічному зв'язку з соціально-економічною, політичною, духовно-культурною та іншими сферами має дослідження етнополітичної системи держави².

Основними елементами етнополітичної системи держави є етнонаціональні спільноти, національні громадські об'єднання і державні інституції, що регулюють міжетнічні стосунки чи ними визначаються³. Водночас, державна політика щодо національного питання включає багато аспектів, зокрема щодо форми державного устрою, одержання громадянства, забезпечення рівних прав щодо використання і вживання національних мов, законодавства в галузі шкільництва, інформаційної сфери. Збалансованість політичних стосунків залежить також і від пропорційності представництва

етнонаціональних спільнот у центральних і місцевих органах влади⁴. До того ж, етнонаціональні чинники державотворчого процесу визначають не лише стан і рівень сучасних міжнаціональних відносин в Україні – їх природа і діапазон значно ширші, вони охоплюють міждержавні відносини, ставлять перед державою, владними інститутами комплекс економічних, правових, політичних і силових питань⁵.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення джерел таких явищ, їхньої генези і розвитку. Під цим кутом зору викликає неабияке зацікавлення сер. XIX – поч. XX ст. – епоха національних ідей, національних рухів і національних спільнот. Саме у цей час зароджується націоналізм і пошуки національної ідентичності визначають долю багатьох народів і держав.

Інша причина такої наукової актуалізації полягає в тому, що сучасна концепція “конфліктів, зумовлених інтересами меншин” найрельєфніше вимальовується в ареалі Карпатського регіону, де сьогодні сходяться кордони п'яти країн, а отже, етнічні процеси є надзвичайно диверсифікованими. Міжетнічні відносини на прикордонні України з сусідніми державами і загалом в Карпатському регіоні традиційно сприймаються як своєрідний майданчик для “авангардних експериментів”, які допомагають випробувати усталені міжнародні чи винайти нові національні взаємини, знайти механізми перетворення питання етнічних меншин у засіб інтеграції, а не провокування конфліктів**.

Помітним історичним феноменом XIX – XX ст. є етнонаціональні спільноти Галичини – соціально-історичне явище, пов'язане з усіма сторонами діяльності⁶. Вони сформувалися саме у цей період і значною мірою набули свого статусу завдяки національній політиці Австро-Угорщини. В діяльності її урядів стосовно етнонаціональних спільнот відобразились складні суспільні та національно-культурні процеси, які найбільш ефективно піддавалися трансформаціям, що відбувалися в Габсбурзькій монархії в 1867 – 1914 рр.⁷

Вихідний рубіж дослідження – остаточне оформлення дуалізму в Австрійській імперії і перетворення її на Австро-Угорщину у грудні 1867 р. Початок Першої світової війни у червні 1914 р. та поступовий колапс Габсбурзької монархії внаслідок цього визначили кінцеву межу роботи, оскільки ця подія зумовила появу нових форм

** Автори публікації “Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень “ЄвроРегіоУкраїна” (К., 2004. – 360 с.) зазначають, що “майже кожен десятий мешканець Карпатського євро регіону із загальної кількості населення 15 млн. осіб є представником етнічних меншин. В Європі більше немає території, розділеної кордонами п'яти молодих держав, на якій проживають сім різних націй та етнічних меншин і представники шести основних конфесій” (Вказ. пр. – С. 152, прим. 14). Розширення ЄС на схід, а, точніше, існування різних швидкостей інтеграційних процесів країн Центральної Європи та України впливає на зміну усталених взірців контактів між людьми та зв'язків між інститутами громадянського суспільства. Важливим у цьому контексті, на думку автора статті, є комплексне дослідження трансформацій етнічних меншин і спільностей на вказаній території в історичній ретроспективі. Це дасть змогу повно вивчити етнорегіональний вимір українського суспільства і виявити обґрунтовані засади традицій етнорегіональної політики. На практиці це дозволить забезпечувати реалізацію всієї гами національних потреб різних спільнот та конфесійних особливостей, не випускаючи при цьому з уваги загальнонаціональні стратегічні інтереси Української держави.

політичного, національного та культурного становища основних етнічних спільнот в досліджуваному регіоні⁸.

Дослідження етнонаціональних спільнот Галичини – багатопланова і актуальна проблема. Комплексне вивчення їх як об'єкта та суб'єкта національної політики Австро-Угорщини до останнього часу не здійснювалось. Грунтовних праць, у яких насвітлювався б склад етнонаціональних спільнот, основні етапи їх розвитку, фактори, що впливали на нього, найважливіші тенденції у динаміці національностей Галичини загалом чи окремих історичних районів, майже немає, незважаючи на те, що існує велика кількість джерел і розвідок до їх аналізу (праці І. Крип'якевича, Я. Дашкевича, Я. Ісаєвича, Р. Кіся, В. Грабовецького, П. Сіреджука, Р. Лозинського, Р. Сливки, С. Макаруча, О. Барановича, М. Гон, Е. Горнової, Є. Мотилевича та ін.)⁹.

Слід зауважити, що вивчення історії формування й розвитку етнонаціональних груп і спільнот на території Галичини проводилось досить активно, проте ще не стало предметом спеціального комплексного дослідження в українській та зарубіжній історіографії. У більшості випадків трактування проблеми залежало від особистих національних пріоритетів, політичних уподобань чи суб'єктивного бачення науковців, а не всебічного аналізу документального матеріалу. Без належної наукової розробки даної проблеми наші уявлення про процес формування національної структури населення регіону (насамперед її політичних і етнонаціональних компонентів) як вагомої частки не тільки вітчизняної, а й європейської історії матимуть неповний характер.

На сьогодні дослідниками було обґрунтовано теоретико-методологічні основи історико-географічного дослідження етнічного складу міського населення; виявлено основні тенденції динаміки етнічного складу міського населення Галичини та досліджено вплив на нього різних факторів; досліджено географію розселення етнічних меншин у міських поселеннях регіону; визначено найістотніші риси мовної ситуації; запропоновано методику групування міських поселень Галичини за особливостями етнічного складу населення; визначено історико-географічні, соціально-політичні та економічні особливості формування та динаміки мережі міських поселень Галичини тощо. Однак поза їхньою увагою залишилися такі питання, як процес формування етнонаціональних спільнот Галичини, їх базові елементи й різні функціональні типи як основи політичного статусу цього регіону.

Серед праць сучасних учених найвагомим внеском у наукову розробку окресленої проблематики є монографія М. Дністрянського¹⁰, в якій автор порушує багато аспектів формування політичної системи України в контексті політико-географічного підходу. Особливий науковий інтерес становлять наведені автором дані про територіальну етнополітичну структуру українського суспільства¹¹.

В основі політико-географічного аналізу М. Дністрянського – вивчення комплексу структури етнонаціонального і державного простору, регіональних відмінностей громадсько-політичної активності етнонаціональних спільнот відповідно до інших географічних систем. Основними принципами такого аналізу дослідник називає системність, конкретність, територіальність, роблячи акцент на співвідношенні кількісних методів просторового аналізу¹². Фахівці вважають, що саме територіальна структура етнічних меншин, яка характеризується щільністю, ступенем компактності, своєрідністю форм розселення, значною мірою визначає особливості їхньої політичної активності¹³.

Етногеографічними чинниками етнополітичних процесів, за М. Дністрянським, виступають: а) конфігурація етнічної території, етнонаціональна і соціальна структура

населення; б) співвідношення міського і сільського населення; в) регіональні відмінності національної самосвідомості українців та рівень розвитку національно-культурної інфраструктури; г) історичні етнополітичні традиції¹⁴.

Основними політичними чинниками етнонаціональної структуризації дослідник визначає: а) територіально-політичний поділ українських земель та політичний статус історичних українських регіонів; б) регіональні відмінності і рівень розвитку національно-політичних інституцій; в) етнонаціональне обличчя держави; г) державну політику щодо етнонаціональних груп і національних мов, законодавство щодо національних відносин¹⁵. В обох випадках учений розглядає запропоновану модель через парадигму взаємозумовленості історичних етнографічних та геополітичних змін в Україні протягом ХХ ст.¹⁶

Прикметною особливістю дослідження Б. Савчука і В. Кафарського є систематизований виклад історії та основ етнологічної науки¹⁷. Виходячи зі здобутків зарубіжної та вітчизняної етнологічної науки, автори подають власну інтерпретацію етнологічних понять і термінів, велику увагу приділяють проблемам етнопсихології, етнології культури та релігії.

Роблячи спробу класифікації етнічних спільнот¹⁸, науковці систематизують їх за антропологічними, мовними (лінгвістичними), етнорегіональними та соціокультурними ознаками в контексті етнологічних студій. Стосовно останніх, то, справедливо підкреслюючи, що питання цих класифікацій – складна і багаторівнева проблема, автори систематизують їх на підставі господарсько-культурних типів (ГКТ) та історико-етнографічних областей (ІЕО). Зазначені теорії, на думку авторів, обґрунтували природу етнорегіональних утворень та роль соціально-економічного чинника в життєдіяльності етнічних спільнот і взаємозв'язках між ними¹⁹.

Обидві зазначені класифікації етнічних спільнот, на наш погляд, недостатньо аргументовані, оскільки не враховують самої семантики і генези понять, а також досвіду їхнього застосування. Узагальнююче дослідження Б. Савчука і В. Кафарського вказує, наскільки важливою концептуальною проблемою становлення проблеми етнічних спільнот загалом є розмежування предмета дослідження, етнічної типології (типи етнічних спільнот), різноманітних методологічних підходів та концептуальних моделей етнополітики²⁰, оскільки з цього приводу немає єдиної думки, а в сучасних виданнях ці поняття часто ототожнюються²¹.

Певний соціально-філософський зміст поняття “спільнота” в соціологічному, етнічному, релігійному та інформаційному вимірах розглядає сучасна дослідниця С. Супругова²². В статті автор доводить, наскільки різним є бачення форм, чинників та умов формування спільнот, співвідношення етнічного і політичного в сучасному світі, за баченням місця етнічного і національного у соціополітичних процесах²³. Однак для дослідження Г. Супругової, на наш погляд, характерна гіперболізація штучності, легкості, суб'єктивності у формуванні національних спільнот, уникнення розуміння їх як культурно-ментальних феноменів.

Цікавий підхід до названої теми простежується у працях Г. Редькіної, яка спеціально аналізує феномени етнонаціональних відносин та національної політики. Стверджуючи, що в етнонаціональних відносинах відбивається вся сукупність соціальних відносин (національного і політичного), автор пропонує розрізняти два основні аспекти таких взаємин: загально-історичний і конкретно-історичний²⁴.

Звичайно, є чимало інших визначень нашої проблеми, але з наведених, за авторами підручника “Основи етнодержавознавства”²⁵, можна зробити деякі узагальнення

стосовно термінологічного контексту. По-перше, при визначенні етносів (етнічних груп) деякі західні вчені (Д. Жуто-Лі, А. Білінський, Е. Сміт та ін.) користуються майже одним і тим же набором чинників чи “індикаторів”, головними серед яких є: а) біологічні – раса та/чи спільне походження; б) культурні – мова, релігія, звичаї, традиції; в) історичні – спільність, спільні почуття тощо. По-друге, постійним і головним індикатором визначення етносів є спільне етнічне походження людей, котре вважається не стільки реальним, скільки міфічним. По-третє, західні вчені розглядають етнічні групи та/ чи етноси як суто етнічні спільноти або, перш за все, як етнічні, а потім *уже* соціальні спільноти. Визначаючи етнічне, національне і етнодержавознавче, автори справедливо зазначають, що “у колишній радянській, а подекуди і в сучасній вітчизняній науці все якраз навпаки”²⁶. Мається на увазі, що етноси та/чи етнічні групи оголошуються соціальними спільнотами, зокрема “соціальними організаціями”, “соціальним одиницями” тощо. В кращому разі, вони вважаються етносоціальними спільнотами. Отже, на думку провідних українських вчених (Ю. Римаренка, О. Картунова), в обох випадках увага концентрується переважно на спільному соціальному походженні членів спільноти, їхній соціально-класовій належності, соціальних зв’язках, класовій свідомості, інтернаціональних почуттях***.

Таким чином, незважаючи на достатню кількість різноманітних формулювань і підходів до поняття етнонаціональних спільнот, проблема осмислення цього феномена є настільки ж складною, наскільки складною, багатозначною і суперечливою є суспільно-політична реальність, віддзеркалена у наукових категоріях.

Уперше розглядати етнонаціональні (і, до певної міри, етноконфесійні) спільноти Галичини саме як важливе історичне і соціально-політичне явище запропоновано нами у 2003 р.²⁷ Зокрема зазначалося, що значною перешкодою у поглибленні вивчення етнонаціональних спільнот в зазначеному регіоні є відсутність усталених теоретико-методологічних основ вивчення проблеми і обмаль історичних досліджень. Автор вважає, що застосування історичного методу сприятиме осмисленню: процесу становлення полікультурності Галичини; специфіки культурної взаємодії на певному історичному етапі між українцями як титульним етносом та інонаціональним населенням; чинників збереження етнічними групами механізмів етнокультурних процесів; проблем державної етнонаціональної політики та політико-правових колізій у галузі етнокультурних відносин і шляхів їх подолання. Зрозуміло, що історичний досвід водночас засвідчує переваги і обмеженість окремих методологічних підходів, адже сучасні соціальні науки висувають й обґрунтовують нові теоретичні положення, що мають бути закладені в основу стратегії досліджень етнонаціональних спільнот Галичини в зазначений період.

Проведене у 2002–2003 рр. початкове дослідження²⁸ засвідчило, що, попри значний документальний масив, існує певний дисбаланс між рівнями наукового опрацювання проблеми етнонаціональних спільнот у Галичині. Окремі аспекти етнічного історизму досліджені досить докладно, проте історія єврейської, німецької та

*** Згадані вчені вказують, що термін “етнос”, поряд із загальноновизнаним терміном “етнічність” (у широкому розумінні) може вживатись як для характеристики спільноти, так і як збірне, узагальнююче, родове поняття для будь-яких етнічних спільнот. Такі терміни, як “нація”, “національність”, “етнічна” та “національна” групи, теж мають багато різних значень, а відповідні до цих назв спільноти є формами існування етносу та/чи певними його частинами. (Основи етнодержавознавства. Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. – К., 1997. – С. 128).

вірменської громад, а подекуди й польської, має значно менший ступінь наукового опрацювання. Архівні документи, збірки опублікованих джерел, спогади очевидців, публікації часописів та окремі видання відтворюють обставини інтегрування політичної, адміністративної та культурно-освітньої системи периферії Австро-Угорської імперії у загальноімперський механізм, аналізують особливості формування етнопонаціональних спільнот і окремих моноетнічних “корпорацій” у населених пунктах регіону, простежують діяльність національних політико-правових інституцій, установ та організацій (їх офіційний та інституційний націоналізми), а також окреслюють ті концепції й атрибути етнічних спільнот, що стали наслідком національної політики офіційного Відня сер. XIX – поч. XX ст.

Проаналізовані джерела²⁹ показують, що етносоціальний та етноконфесійний розвиток Галичини кін. XVIII – поч. XX ст. був зумовлений політикою австрійської влади, прискореною інтеграцією регіону в новий політичний, економічний та культурний простір, домінуванням польської мови в органах місцевої адміністрації (після 1867 р.). Урядова та регіональна політика щодо етнопонаціональних спільнот супроводжувалася усуненням регіональних особливостей у суспільно-політичній і культурній сферах, економіці, етносоціальній структурі населення, адмініструванням. Історія етнопонаціональних спільнот досліджуваної території визначала взаємовідносини традиційних та привнесених соціальних інститутів, проявів національного життя, духовних цінностей. Закладені в цей період зміни і деформації (їх позитивні та негативні прояви) етнопонаціонального простору безпосередньо вплинули на подальший розвиток національної структури Галичини у XX ст.

Наукове вивчення окресленої проблематики вимагає від науковців, які осмислюють етнополітичні явища і процеси, використання значного арсеналу методів і з інших суспільних наук³⁰. В цілому, сукупність підходів і принципів, правил і норм, інструментів і процедур, які забезпечують взаємодію науковця з об’єктом, що пізнається, для вирішення дослідницьких цілей і завдань О.Антонюк запропонував поділити на три умовні групи³¹. До них учений відніс такі наукові методи: 1) загальнологічні (аналіз і синтез, індукція й дедукція, діагноз і прогноз, визначення та класифікація, порівняння й аналогія, абстрагування, моделювання, спостереження й експеримент, статистичний аналіз, логіко-математичне моделювання); 2) теоретичні (системний, історичний, порівняльний (компаративний), діалектичний, структурно-функціональний); 3) емпіричні (біхевіористичні): безпосередній нагляд, контент-аналіз документів та інформаційних потоків, експеримент, анкетне опитування, інтерв’ю³².

Розглядаючи особливості використання деяких наукових методів у сучасних історичних студіях етнопонаціональних спільнот Галичини, слід зауважити, що методологічну основу дослідження повинні складати загальні принципи історизму та об’єктивності, які вимагають пізнавати явище з урахуванням історичних умов, що викликали його виникнення і розвиток, здійснювати аналіз подій і явищ шляхом залучення усього розмаїття джерел. Основним критерієм оцінки етнопонаціональних спільнот Галичини 1867-1914 рр., як і будь-якого історичного явища, повинна стати об’єктивність історико-етнологічних досліджень.

Необхідність комплексного вивчення нашої теми зумовлює використання системно-структурного підходу до розвитку суспільних процесів та соціальних структур, аналітико-синтетичного, проблемно-хронологічного, діакронного (методу періодизації), порівняльно-історичного, ретроспективного методів, використання яких дасть можливість здійснити наукову реконструкцію процесу формування етнопонаціональних

спільнот Галичини в досліджуваний період, визначити основні тенденції цього процесу в цілому і специфічні для кожного з його етапів. При вивченні цих закономірностей слід використовувати й методи історичного джерелознавства (наукової евристики, класифікації та критики джерел).

Таке зміщення дослідницьких інтересів на ґрунті української історії приречене на цікаві відкриття і несподівані висновки. Адже наукові студії історичного аспекту національного розвитку України вимагають теоретичного осмислення явищ на значних часових відрізках, пошуку та аргументації асоціативних рядів у тих процесах, яким притаманна фрагментарність і дискретність, вивчення конкретних явищ побутового, психологічного та релігійно-етичного порядку³³. Для забезпечення комплексності вивчення зазначеного явища необхідно використати метод компаративістського аналізу: пошук релевантних моделей модернізації національно-історичної свідомості представників етнонаціональних спільнот Галичини в контексті соціокультурної динаміки досліджуваного часу. Саме тому співвідношення особистості й суспільства розглядається рядом сучасних дослідників як найважливіша проблема історичного процесу. Між індивідуальним і соціальним існує діалектичний зв'язок: з одного боку, суспільство – це сукупність індивідуальностей, а з іншого – тільки у взаємодії з іншими людьми особистість формується як індивідуальність. Справжнє ж “усуспільнення” – це поле реалізації індивідуальності. Соціальне й індивідуальне імманентно передбачають одне одного. В багатовіковому співіснуванні народів у Галичині, знайшли своє відображення і етноконфесійна полеміка, і суспільне протистояння, і культурний взаємовплив, і “міфологія сусідства”, в багатьох випадках оперта на етнічні стереотипи у сприйнятті “свій/чужий”. До того ж, наприклад, компонентно-територіальний аналіз етнонаціональної структури суспільства поєднується з дослідженням регіональних відмінностей соціального складу етнонаціональних спільнот. Насамперед, у методологічному аспекті доцільно порівняти етнонаціональну структуру сільського населення Галичини (переважно автохтонного) і міського населення, склад якого суттєво залежав від тенденцій міграцій в досліджуваний період.

Окрім того, ґрунтовне і міждисциплінарне вивчення етнонаціональних спільнот Галичини 1867 – 1914 рр. як певного історичного і соціально-політичного явища конче здійснювати не стільки на рівні лише окремих етнічних груп, скільки на рівні з'ясування загальної суті цього важливого явища модерної історії України, його природи і закономірностей. Причому, здійснювати висвітлення тяглості основних традицій етнополітики, визначення провідних тенденцій його розвитку не лише в контексті загальноукраїнського етнонаціонального і етнополітичного процесу, а й у типологічних зіставленнях із етнонаціональними спільнотами Центральної і Східної Європи хронологічно означеного періоду. Власне він, контекст, якнайправдивіше дасть належну оцінку феномена етноспільнот зламу минулих століть, визначаючи і рівень понятійно-термінологічних та методологічних засад аналізу територіальних етнополітичних проблем, різних типів політичних і етнонаціональних компонентів державної системи, і своєрідність їх існування як у структурі окремих етнонаціональних спільнот, так і в моделі загальної територіальної етнонаціональної структури Австро-Угорщини. Водночас, відтворення контексту обґрунтовується типологічною близькістю як форм етнічного й національного, так і засобів вирішення цієї проблеми в українській науковій думці.

Оцінюючи нинішню ситуацію з історико-етнологічного вивчення етнонаціональних спільнот Галичини в 1867 – 1914 рр. як початковий етап подальшого дослідження

соціальних та національних структур Австро-Угорщини в цьому регіоні³⁴, необхідно виявити науково обґрунтовані особливості цього процесу, розробити сталі теоретико-методологічні і методичні засади історичного дослідження такого феномена, переглянути існуючі концепції й стратегію вивчення етнонаціональних спільнот відповідно до сучасної методології, а також розробити відповідну типологію таких спільностей. Адже на кожному етапі пізнання існує потреба в узагальненні конкретних знань та синтезі їх у єдину систему, в певну цілісність. Така потреба виявляється і в посиленні інтеграційних явищ у сучасній історичній та політологічній науці³⁵. На таку інтеграцію в галузі наукового знання етнонаціональних відносин впливають різні фактори: розвиток суспільної практики; зростання кількості комплексних об'єктів вивчення, що потребує підключення декількох наукових напрямків; широке використання як методологічної основи сукупності методів кількох наук.

Короткий аналіз методологічних підходів досліджуваного явища засвідчує, що етнонаціональні спільноти в Галичині 1867 – 1914 рр. з точки зору функціонування в їхньому розвитку різних, нерідко прямо протилежних типів етнополітичної системи, відмінних, іноді й взаємозаперечувальних систем і засобів – явище не лише типологічно багате та виразно поліваріативне, а й доволі неодномірне і неоднозначне³⁶. Власне, вже за своєю загальною сутністю та спрямуванням воно спростовує донедавна усталену (почасти й нині актуальну) думку ряду дослідників про те, що в історичному процесі хронологічно означеного періоду домінуючими були лишень полінаціональні моделі³⁷, що політичні чинники етнонаціональної структуризації краю якщо й існували, то не як самодостатні і самоцінні, а лише як своєрідне “вкраплення” до загальної етнічної картини національного самовиразу галицької людності.

Коротко узагальнюючи викладений матеріал, необхідно додати, що, з огляду на системоформуючу роль націй та народностей у функціонуванні Австрійської держави, етнонаціональні спільноти Галичини в 1867 – 1914 рр. доцільно розглядати як певну етнополітичну систему, яка є особливим поєднанням територіальної організації влади та регіонального розподілу національної і політичної активності населення. Державна політика Австрійської імперії, а пізніше – Австро-Угорщини в царині етнополітики, спрямована на розв'язання засадничих проблем її функціонування – територіальної стабільності та цілісності, поступального розвитку, – розглядалася як певна внутрішня геополітика Габсбурзької монархії та заходи урядів. Підтримуючи баланс і рівновагу в основних підсистемах дуалістичної імперії, забезпечивши оптимальну освоєність державної території, її оптимальну просторову структуру державно-територіального устрою, вищі урядові кола певною мірою сприяли синтезу регіональних позитивних етнокультурних ознак. Зокрема в Галичині це проявилось в співіснуванні основних етнонаціональних спільнот (*стійких, сталих груп людей, які історично склалися як певні цілісності, що характеризувалися рядом ознак і рис спільності в своєму походженні та розвитку або культурних утворень, які склалися історично в Галичині й усвідомлювали себе як окреме ціле*), етноконфесійних груп (*субетнічного і мікроетнічного рівня, що призвело до формування в етносоціальній структурі Галичини етнорелігійних громад*) та етнонаціональних колоній (*компактних поселень поза історичною батьківщиною тих представників етносів, що походили з розвинутих держав, які колонізували/освоювали території Галичини або більш-менш компактних поселень, дільниць якоїсь групи у міських районах, цілих етнічних чи національних спільнот*), що свідчило про цілісність Габсбурзької монархії, єдність інтересів, зрівноваженість

розміщення політичних (центральної і місцевих) інституцій, загальноімперські політичні і культурні орієнтації.

¹Норберт Еліас. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження. – Том I-II. – К., 2003. – С. 30, 36; Шульгин О. Основні проблеми історії і життя // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889 – 1960). / За ред. В. Янева. – Париж – Мюнхен, 1969. – С. 159, 160.

²Антонюк О. Етнополітологія як наука та її зв'язок з етнополітикою // Персонал. – 2004. – № 1. – С. 41; Воропай Т. С. Національна ідентичність як теоретична і практична проблема сьогодення // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Матеріали II міжнародної наукової конференції (Одеса, 24 – 26 травня 2002 р.). / Укладач Л. Марголіна. – К., 2003. – С. 126-127.

³Надолішній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. – К., 1998. – С. 40, 49; Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – С. 189.

⁴Там само. – С. 189 – 190.

⁵Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 165.

⁶Кугутяк М. В., Монолатій І. С. [Рец.:] Олександр Реєнт. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Інститут історії НАН України. – 2003. – 340 с. // Український історичний журнал. – 2003. – № 4 (451). – С. 153.

⁷Монолатій І. Джерела до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (XVIII – поч. XX ст.) // Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. Seria: Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój. – № 1. [Над Віслою і Дніпром: Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність. Наукові праці викладачів та студентів Київського національного лінгвістичного університету та Університету Миколая Коперника в Торуні. Серія: Міжнародні системи та глобальний розвиток. / Під ред. І. Срібняка і З. Карпуса]. – Тогуń-Кіjów, 2002. – S. 248; Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. / Пер. з англ. – Львів, 2002. – С. 253 – 254.

⁸Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. – Том I. / Пер. з англ. – К., 1994. – С. 314; Андрущенко І. Культура Австро-Угорщини кін. XIX – поч. XX ст. Духовний злет доби історичного занепаду. Історико-літературний нарис. – К., 1999. – С. 5, 7.

⁹Лозинський Р. Етнічний склад міського населення Галичини (історико-географічне дослідження). Автореф. дис. ... кандидата географічних наук. / 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Львів, 2000. – С. 15.

¹⁰Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. – С. 3-4.

¹¹Там само. – С. 185, 237.

¹²Там само. – С. 190.

¹³Там само. – С. 190; Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – С. 166.

¹⁴Дністрянський М. С. Вказ. праця. – С. 191.

¹⁵Там само. – С. 191.

¹⁶Там само. – С. 191 – 195.

¹⁷Там само. – С. 3, 4.

¹⁸Савчук Б., Кафарський В. Вступ до етнології. Навч. посібник. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 106 – 134.

¹⁹Там само. – С. 133.

²⁰Там само. – С. 85 – 89.

²¹Кафарський В. Вказ. праця. – С. 172, 174.

²²Супругова С.Г. Види спільнот // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник: Філософія. Політологія. – Вип. 50. – К., 2003. – С. 88.

²³Там само. – С. 89 – 90.

²⁴Редькіна Г.М. Етнонаціональні відносини та національна політика // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень (До 170 – річчя філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Матеріали Міжнародної наукової конференції “ЛЮДИНА – СВІТ – КУЛЬТУРА”. – К., 2004. – С. 864 – 865.

²⁵Див.: Україна: етнонаціональна палітра суспільного розвитку: Слов.-довід. / УАДУ при Президентові України; Відп. ред. Ю. І. Римаренко. – К., 1997. – С. 163, 165; Основи етнодержавознавства. Підручник / За ред. Ю. І. Римаренка. – К., 1997. – С. 122 – 123.

²⁶Там само. – С. 123; Євтух В. Етнічна меншина: поняття, ознаки, функції // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – № 1-2. – С. 161.

²⁷Кугутяк М.В., Монолатій І.С. Вказ. праця. – С. 153.

²⁸Монолатій І. Українські періодичні та книжкові видання як джерело до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (середина XIX – початок XX ст.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р. / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаніка. НДЦ періодики; За ред. М. М. Романюка. – Львів, 2003. – С. 236.

²⁹Монолатій І. Джерела до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (XVIII – поч. XX ст.). – С. 248; Реєнт О.П. Потенціал національного відродження України // Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення. Науковий збірник. / Під ред. В. Смоля, О. Реєнта, Ю. Терещенка та ін. – К., 2003. – С. 13, 20 – 22.

³¹Антонюк О. Етнополітологія як наука та її зв'язок з етнополітикою. – С. 39.

³²Там само. – С. 39.

³³Там само.

³⁴Лисяк-Рудницький І. Вказ. праця. – С. 413, 444; Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К., 2003. – С. 36.

³⁵Монолатій І. Галичина в етнонаціональному вимірі // Актуальні проблеми філософських, політологічних і релігієзнавчих досліджень. – К., 2004. – С. 843 – 845; Magocsi Paul Robert. Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide. – Toronto, Buffalo, London: Published in association with the Canadian Institute of Ukrainian Studies and the Harvard Ukrainian Research Institute of Toronto Press, 1983. – Прим. 89 – 91.

³⁶Докл. див.: Isaievych Jaroslav. Galicia and Problems of National Identity: Ukrainians, Poles and Jews (1772 – 1918) // Ісаєвич Я. Україна давня і нова: народ, релігія, культура – Ukraine, Old and New: People, Religion, Culture. – Львів, 1996. – С. 268 – 280; Szafowal Nicolas. Die Ukrainer und Ihre nationale Identität // Studien zu Deutsch – Ukrainischen Beziehungen. – München: Ukrainische Freie Universität und Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaft, USA, 1999. – Nr. 3. – S. 110 – 133.

³⁷Буцевицький В. Етнополітика Австро-Угорщини щодо Галичини // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К., 1996. – С. 297.

Іван Монолатій.

Етнонаціональні спільноти

у контексті соціальної історії Галичини (1867 – 1914 рр.)

У статті досліджується проблема місця і ролі етнонаціональних спільнот у контексті соціальної історії Галичини в 1867 – 1914 рр. Автор показав, що в багатовіковому співіснуванні народів у Галичині, знайшли відображення і етноконфесійна полеміка, і суспільне протистояння, і культурний взаємовплив, і “міфологія сусідства”, в багатьох випадках оперта на етнічні стереотипи у сприйнятті “свій/чужий”. До того ж, наприклад, компонентно-територіальний аналіз етнонаціональної структури суспільства поєднується з дослідженням регіональних відмінностей соціального складу етнонаціональних спільнот.

Актуалізується теза про те, що державна політика Австрійської імперії, а пізніше – Австро-Угорщини в царині етнополітики, спрямована на розв’язання засадничих проблем її функціонування – територіальної стабільності і цілісності, поступального розвитку, – розглядалася як певна внутрішня геополітика Габсбурзької монархії та заходи урядів. Підтримуючи баланс в основних підсистемах дуалістичної імперії, забезпечивши оптимальну освоєність державної території, її оптимальну просторову структуру державно-територіального устрою, вищі урядові кола певною мірою сприяли синтезу регіональних позитивних етнокультурних ознак. В Галичині це проявилось в співіснуванні основних етнонаціональних спільнот, етноконфесійних груп та етнонаціональних колоній, що свідчило про цілісність Габсбурзької монархії, єдність інтересів, зрівноваженість розміщення політичних (центральної і місцевих) інституцій, загальноімперські політичні і культурні орієнтації.

Ivan Monolatiy.

The Ethnic Communities

in the context of Halychyna’s Social History (1867 – 1914).

In the article the theoretical and methodological principles, as well as the history of the ethnic communities in Halychyna in 1867-1914 are discussed, the key issues of the political activities of these communities are considered and the problems of the territorial structure of the ethnical and political structure of Halychyna are elucidated. A significant attention is paid to the analysis of the determination of the historical, ethnical, political and geographical changes in Halychyna in the mid 19th – beginning of the 20th cc., concerning the structure of its society.